MOKSLO IR TECHNIKOS RAIDA / EVOLUTION OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
ISSN 2029-2430 print / 2029-2449 online

2011 3(1): 86–99
doi:10.3846/est.2011.07

JUOZAS ERETAS (JOSEPH EHRET): DARBAI LIETUVAI

Aldona Vasiliauskienė

Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvių–ukrainiečių istorikų asociacija
El. paštas aldona.vasiliauskiene@rstc.vu.lt

Įteikta 2011-03-29; priimta 2011-04-02

Anotacija. Straipsnyje pristatomas šveicaro Juozo Ereto (Joseph Ehret) (1896-10-18–1984-03-13), 1919 m. atvykusio į Lietuvą, priėmusio Lietuvos pilietybę, gyvenimas ir veikla Šveicarijoje bei Lietuvoje. Analizuojamos jo veiklos kryptys (politinė, mokslinė, pedagoginė, žurnalistinė, organizacinė, visuomeninė: jaunimas, blaivybė, sportas), atlikti darbai Lietuvos valstybei stiprinti (ELTOS įkūrimas, įstojimas į Lietuvos savanorius), mokslui ir kultūrai kelti. Apžvelgiami J. Ereto darbai Lietuvai, jam sugrįžus į Šveicariją.

Reikšminiai žodžiai: profesorius Juozas Eretas, šveicaras, ELTOS įkūrėjas, pirmasis ELTOS direktorius, mokslininkas, „pavasarininkų" reorganizatorius.

Įvadas

Juozas Eretas (Joseph Ehret) (1896-10-18–1984-03-13) – iškilus Lietuvos ir Šveicarijos mokslininkas, filosofijos mokslų daktaras (1918), Lietuvos universiteto (1930 m. pavadinto Vytauto Didžiojo vardu) profesorius (1922–1940, su pertrauka 1931–1932 m.), vienas Lietuvių katalikų mokslo akademijos steigėjų (LKMA, 1922), išrinktas jos akademiku (1936), garbės nariu (1979), literatūros istorikas ir pedagogas, publicistas, Lietuvių rašytojų sąjungos (JAV) garbės narys, mokslininkas. J. Eretas – Lietuvos kariuomenės savanoris (1920), Lietuvos telegramų agentūros (ELTA) steigėjas (1920), visuomenės veikėjas, katalikiško kaimo jaunimo sąjungos „Pavasaris" vadovas (1922–1928) ir garbės pirmininkas (1928), vienas „Pavasario" liaudies universiteto kūrėjų (1925), „Šatrijos" draugijos globėjas (1932), Lietuvos Gimnastikos ir Sporto Federacijos (LGSF) vienas kūrėjų (1922), vienas Lietuvos Sporto Lygos organizatorių (1923), žinomas žurnalistas, laikraščių (blaivybei, sportui ir katalikiškam kaimo jaunimui) steigėjas ir redaktorius, masinių renginių iniciatorius ir organizatorius (Šiauliuose, 1924; Kaune, 1927).

J. Eretas nesiliovė rūpintis Lietuva ir tuomet, kai buvo priverstas iš jos pasitraukti. Profesorius nepailstamai kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, rašydamas straipsnius į įvairius Vakaruose leidžiamus žurnalus užsienio kalbomis. Taip pat rašė knygas, skirtas baltų tautų likimui, Lietuvos išeivijos problemoms, asmenybėms.

Profesorius Juozas Eretas iš 88 savo gyvenimo metų beveik 22 praleido Lietuvoje. Nors Lietuvai dirbti pradėjo eidamas 21 metus, tačiau jai dirbo visą gyvenimą. Artėjančios prof. Juozo Ereto 115-osios gimimo metinės paskatino prisiminti šią asmenybę.

Darbo tikslas – detalizuoti prof. J. Ereto veiklą, skirtą Lietuvai garsinti.

Darbo uždaviniai: priminti keletą profesoriaus gyvenimo faktų, pristatyti šveicarą Juozą Eretą – pasiaukojamai dirbusį antrajai tėvynei Lietuvai; apžvelgti profesoriaus veiklos kryptis, akcentuoti atliktų darbų, liudijančių meilę Lietuvai, svarbą.

Literatūra: J. Eretui skirtos publikacijos periodikoje ir mokslo straipsniai.

Istoriografija

Tarpukario Lietuvoje apie Šveicarijos sūnų, Lietuvoje suradusį antrąją tėvynę, buvo parašytas išsamus prof. Stasio Šalkauskio straipsnis (Šalkauskis 1934). Sovietinės okupacijos metais už Lietuvos nepriklausomybę užsienyje kovojęs J. Eretas buvo itin pavojinga valstybei asmenybė – tad, be abejo, apie jį buvo tylima.

Be įvairių jubiliejinėmis progomis išeivijoje parašytų straipsnių ir straipsnelių, paminėtinas svarbiausias darbas – 1972 m. prof. J. Ereto bičiulių Brukline išleistas kolektyvinis veikalas „Didysis jo nuotykis (Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvoje)“, kurį spaudai parengė prof. Juozas Brazaitis-Ambrazevičius (Didysis... 1972). Keli iš šių straipsnių jau buvo išspausdinti tarpukario Lietuvos spaudoje (Girnius 1973).

Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje pirmasis apie J. Eretą prabilo inžinierius Algimantas Zolubas (Zolubas 1990). Renginiai, organizuoti J. Eretui jubiliejinėmis progomis, atsispindėjo periodinėje spaudoje.

Prof. J. Eretas buvo aktyvus LKMA narys, tad jis minimas darbuose, tyrinėjančiuose Akademijos istoriją (Bačkis 1987; Brazaitis 1982; Yla 1964; Krasauskas 1965; Vasiliauskienė 1992). Taip pat dėmesio jam skirta Izidoriaus Ignatavičiaus sudarytoje enciklopedijoje „Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)“ (Vasiliauskienė 1999), mokslo leidiniuose „Lietuvos istorijos studijos“ (Vasiliauskienė 1997) ir „Logos“ (Vasiliauskienė 2000). Apie J. Eretą rašyta ir „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (Visuotinė lietuvių... 2004).

Juozas Eretas Šveicarijoje

Juozas Eretas gimė 1896 m. spalio 18 d. Bazelyje, neturtingų katalikų šeimoje, tad vaikystėje susiformavo ir stipri katalikiška pasaulėžiūra. Gimus sūnui, jo tėvai gyveno Karthausgasse (Nr. 9): šiame name Ehret-Boos šeima taip pat turėjo patalpas šeimos verslui – vyno parduotuvę. 1896 m., baigę namo statybą, persikėlė į Oetlingerstrasse (Nr. 42), kur prabėgo atžalų vaikystė. Iš čia Juozas išvyko į mokslus. 1915 m. baigęs realinę mokyklą, įstojo į 1889 m. įkurtą Friburgo katalikiškąjį universitetą studijuoti germanistikos, istorijos, meno ir filosofijos.

J. Eretas studijavo ne tik Friburgo, bet ir Bazelio, Lozanos universitetuose. Atostogų metu atliko karinę tarnybą, o baigęs kariūnų mokymus, 1917 m. gavo leitenanto laipsnį. Studijų metais aktyviai dalyvavo katalikiškojo jaunimo organizacijose.

Jau vaikystėje patyręs nuskriaustųjų likimą, visą gyvenimą kovojo su socialine nely-

gybe. Katalikybės sklaida įvairiausiomis priemonėmis – kitas J. Ereto gyvenimo tikslas. Tad jam buvo artimi ir Šveicarijoje studijavusių lietuvių siekiai. Studijų metais jis susipažino ir su lietuviais studentais, pradėjo jiems talkinti.

Juozo Ereto pažintis su lietuviais

Juozas Gabrys-Paršaitis (1880-02-22–1951-07-26), 1905 m. sekretoriavęs Vilniaus Seime, atsidūręs Paryžiuje, įkūrė Lietuvos informacijos biurą (Bureau d' Information de Lithuanie), kurį po ketverių metų perkėlė į Ženevą, paskui – į Lozaną. Užmezgęs plačias pažintis, jis atkakliai veikė už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą (Eretas 1960). Lozanoje įsikūrusiam Lietuvių spaudos biurui buvo reikalingas sekretorius, nes lietuviai gerai nemokėjo Vakarų šalių kalbų, nežinojo vietinių žmonių poreikių.

Apie pažintį su lietuviais studentais J. Eretas rašė: „*Tai buvo 1917 m. Friburgo universitete studijavau filologiją, ir profesorius sakydavo: „Turit studijuoti indogermanistiką, kuria niekas jau nekalba. Bet jeigu norit žinoti, kaip tai buvo anais laikais, prieš tūkstančius metų, išmokit lietuviškai!" Profesorius davė keletą pavyzdžių. Man pasidarė labai įdomu. Profesorius, pamatęs, kad aš tuo stebiuosi, pasakė, kad Friburge yra visa kolonija lietuvių, kad galima išgirsti, kaip jie kalba. Man pasidarė labai įdomu, nes žinojau, jog lietuvių kalba yra sanskrito kalbos, senų indų kalbos sesuo. Tokia retenybė! Kokia laimė patekti į lietuvių kompaniją! Buvau supažindintas ir pirmą kartą išgirdau tą kalbą, kurią paskui išmokau šiaip taip. Lietuviai taip pat džiaugėsi, kad šveicaras nori išmokti lietuviškai. Spausdintos gramatikos nebuvo. Tad jie man išrašydavo lekciją vieną po kitos. 1917 metais bestudijuojat, prieš ir po susirinkimų lietuviai mane klausdavo, ar išmokau savo lekciją. Tokiu būdu pradėjau išmokti lietuviškai. Tada jie manęs paklausė, ar nenorėčiau praktikuoti tos kalbos Lietuvoje*" (Eretas 1977: 217).

Jau nuo 1917 m. Šveicarijoje lietuviai inteligentai leido žurnalus vokiečių ir prancūzų kalbomis, taip populiarino Lietuvos vardą užsienyje, prisidėjo ir palaikė Lietuvos nepriklausomybės siekį. Trūkstant patirties, rezultatai buvo menki. Lietuviams palankus profesorius Gustavas Šniureris (Schnur) (1860-06-30–1941-12-14) šiam darbui parekomendavo studentą Juozą Eretą: jis, kaip vietinis, gerai pažinojęs to meto visuomenę, galėjo visus labiau sudominti Lietuvos reikalais. 1917 m. pabaigoje kun. Juozo Purickio (1883-04-19–1934-10-25) pakviestas, J. Eretas pradėjo dirbti Lietuvos informacijos biure: rašė straipsnius žurnalams, biuletenius.

1918 m. J. Eretas, lietuvių paprašytas, Lozanoje redagavo mėnesinį laikraštį „Litauen" (Lietuva). Tai pirmieji ir itin svarbūs jo žingsniai garsinant Lietuvą Vakaruose. J. Eretą žavėjo didinga Lietuvos praeitis, jos istorija. Tad dirbdamas taip pat rašė ir informacinį veikalą apie Lietuvą, kuris galėjo pasirodyti tik jam apsigynus disertaciją ir persikėlus į Berlyną talkinti lietuviams.

1918 m. už disertaciją apie jėzuitų teatrą Friburge J. Eretui buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis. Tais pačiais metais pasirodė išsami, beveik 500 puslapių jo studija vokiečių kalba apie Lietuvą („Lietuva praeityje, dabartyje ir ateityje"), kuri buvo išversta į prancūzų kalbą.

1919 m. pirmoje pusėje įkūrus Lietuvos misiją Berne, kun. Juozas Purickis pasikvietė talkinti J. Eretą. Čia jis dirbo bendradarbiu spaudos reikalams, o beveik po pusmečio šį darbą tęsė spaudos biure Berlyne.

J. Ereto atvykimą į Lietuvą nulėmė jo bičiulystė su žemaičiu Mykolu Ašmiu (Mikelis Ašmys) (1891-12-06–1918-12-01) (Aleknavičius 2001). Klaipėdietis į Šveicariją atvyko ginti disertacijos ir pasigydyti, tačiau ispaniškasis gripas pakirto jo paskutines jėgas. M. Ašmys žinojo, kaip reikalingi Lietuvai apsišvietę ir energingi žmonės. Nebegalėdamas paaukoti savo jėgų Tėvynei, mirštantis Mykolas prašė draugo jį pavaduoti, padirbėti Lietuvoje nors metus. J. Eretas sutiko ir atvyko į Lietuvą. „*Prieš mirdamas paprašė mane užimti jo vietą Lietuvoje*. – prisipažįsta dr. J. Eretas. – *Mirė paguostas mintimi, radęs pavaduotoją. Taigi 1919 metais... vykau Lietuvon, bandydamas vykdyti mirusio draugo testamentą. Kažin ar aš be graudenančių mirštančio Mykolo maldavimų būčiau vykęs ir pasilikęs karo nuteriotame svetimame krašte, kur manęs – be džiaugsmo valandų – laukė kalnas nemalonumų ir nusivylimų*“ (Grinius 1957).

Juozas Eretas Lietuvoje (1919–1941)

Prof. J. Šalkauskis (1886-05-16–1941-12-04), susitikęs J. Eretą, vykstantį į Lietuvą, ir žinodamas sunkią tuometinę Lietuvos padėtį, bandė atkelti jo išvykimą. Vėliau S. Šalkauskis apie šį susitikimą rašė: „*Ar ne per anksti Jūs vykstate į Lietuvą? Bijau, kad neapsiviltumėte!“ Jaunas daktaras tik ranka pamojo, nė klausyti nenorėdamas apie kokias nors abejones savo kelionės klausimu... Ar pakels jis mūsų sunkaus gyvenimo aplinkybes? Ar apsivylęs neišvyks kartais iš Lietuvos apkartęs ir pilnas apmaudo? Ar sugebės mūsų žmonės tinkamai jį įvertinti ir dorai su juo apsieiti?*“ (Šalkauskis 1934). Tokius klausimus visai pagrįstai kėlė Stasys Šalkauskis, nes J. Eretui tuo metu buvo pasiūlyta Paduvos (Venecijos) universitete dėstyti vokiečių kalbą ir literatūrą.

Tačiau J. Ereto pažadas bičiuliui Mykolui Ašmiui buvo svarbesnis už aukščiausius postus geriausiuose Europos universitetuose. Ir jis atvyko į Lietuvą, kuri, kaip vėliau savo laiškuose jis rašė S. Šalkauskiui, „buvo kietas prabudimas“.

Jaunatviška energija, jaunystės žavesys ir gili pagarba Lietuvai, jos garbingai praeičiai – su tokiomis nuostatomis atvykęs į jam nežinomą šalį, J. Eretas atidavė jai visas jėgas ir širdį.

Juozo Ereto darbuotės Lietuvoje laikotarpiu išryškėjo jo politinės, visuomeninės ir mokslinės veiklos kryptys. Pradžioje itin gausią, plačią ir aktyvią visuomeninę veiklą pamažu keitė mokslinė, nors daugelio visuomeninių pareigų J. Eretas taip ir neatsisakė. Itin daug J. Eretas nuveikė Lietuvių katalikų mokslo akademijoje tiek Lietuvoje, tiek ir vėliau sugrįžęs į Šveicariją. Jam suteiktas LKMA akademiko (1936) ir Garbės nario (1979) vardas. Profesorius dalyvavo ne tik kuriant LKMA Lietuvoje (1922), bet ir ją atkuriant išeivijoje – Romoje (1956), taip pat buvo aktyvus suvažiavimų ir kitų renginių dalyvis.

Juozas Eretas – Užsienio reikalų ministerijos tarnyboje

1919 m. spalio 15 d. J. Eretas atvyko į Kauną. Jau po keleto dienų buvo paskirtas Užsienio reikalų ministerijos patarėju, ėmėsi organizuoti spaudos biurą, kuris tada buvo taip reikalingas informuoti pasaulį apie atsikuriančią Lietuvą. Pradėtas organizuoti Informacijos biuras greitai išsiplėtė. Todėl 1920 m. buvo sudarytas Informacijos departamentas (direktoriumi paskirtas J. Eretas), o šio departamento žinioje 1920 m. balandžio 1 d. J. Ereto pastangomis buvo įsteigta Lietuvos telegramų agentūra – ELTA (Ereto Lietuvos telegramų agentūra!). Žinias reikėjo greitai paskleisti po pasaulį, o iš jo gautas – perduoti Užsienio reikalų ministerijai, lietuvių laikraščiams ir radijui.

Lietuva nepalaikė pastovių santykių su užsienio agentūromis, todėl J. Eretas aplankė Rygą, Helsinkį, Berlyną, Paryžių, Šveicariją. Kadangi Lietuvoje tokiam darbui nebuvo tinkamai paruoštų žmonių, J. Eretas rinko bendradarbius ir juos mokė. Kad atsvertų Vilniuje šeimininkavusių bolševikų propagandą, 1920 m. J. Eretas išvyko į Vilnių ir ten įsteigė ELTOS skyrių.

Lietuvos spaudoje buvo rašoma, kad 1920 m. rugpjūčio 28 d. vakare iš Kauno specialiu traukiniu į Vilnių atvažiavo Lietuvos Vyriausybės ir visuomenės atstovai. Minimas Krašto apsaugos ministras Žukas, Geležinkelio direktorius inž. Grinkevičius, Seimo narys, buvęs Susisiekimo ministras V. Černeckis, Švietimo ministras K. Bizauskas, spaudos atstovas p. Pajaujis ir Informacijos departamento direktorius dr. J. Eretas, dailininkai A. Žmuidzinavičius, P. Rimša ir kt. Akcentuota, kad visi džiaugėsi matydami galutinai nuo visų okupantų išvaduotą Lietuvos sostinę ir gausią Lietuvos kariuomenę, kuri „šeimininko teisėmis pasiremdama, yra pasiryžusi ginti nuo visų pasikėsinančių užpuolikų, savo nuo amžių buvusią sostinę“ (Autorius nenurodytas 1920).

Bolševikams palikus Vilnių, į jį persikėlė visa Užsienio reikalų ministerija, Informacijos departamentas ir ELTA. Vilniuje S. Šalkauskis įtraukė J. Eretą į „Romuvos“ veiklą. Į antrąjį „Romuvos“ sąsiuvinį turėjo būti įdėtas ir J. Ereto rašinys, skirtas Dantės jubiliejui (1221–1921). Lenkų įsiveržimas ir Vilniaus netektis visą pradėtą lietuvių darbą pavertė niekais. J. Eretas padėjo sėkmingai perkelti įstaigas su valdžios turtu į Kauną (Vaižgantas 1921), tačiau nebespėjo užbaigti minėto straipsnio.

Būdamas veiklus, temperamentingas, jis negalėjo likti pasyvus lenkų atžvilgiu. Įstojęs į I Savanorių pulką, 1920 m. spalio 15 d. – gruodžio 6 d. dirbo organizacinį darbą, ėjo pulko vado Kazio Škirpos (1895-02-18–1979-08-18) adjutanto pareigas. Svetimšalio įstojimas į savanorius buvo svari paskata daugeliui lietuvių inteligentų.

Tačiau iš karo tarnybos J. Eretas buvo greitai atšauktas: prasidėjus deryboms su lenkais, prireikė sparčiai pateikiamos informacijos užsienio šalims. Vykstant lietuvių ir lenkų deryboms Ženevoje ir Briuselyje, J. Eretas, būdamas Lietuvos delegacijoje, organizavo spaudos informaciją. Lankydamas užsienio šalis, jis skaitė paskaitas, informavo spaudą, propagavo lietuvių tautos teisių atstatymo klausimą – dirbo kaip lietuvių delegacijos spaudos atašė. Prof. S. Šalkauskis yra konstatavęs, kad iš vienos tokios kelionės į Helsinkį J. Eretas parvežė Lietuvai pripažinimą *de jure*. 1921 m. rugpjūčio 19 d. Šveicarų

Federalinė taryba pripažino Lietuvą laisva ir nepriklausoma valstybe *de jure* (su sąlyga, kad galutinai nustatys sienas). Galima teigti, kad tam nemažai įtakos turėjo ir J. Eretas.

Užsienio reikalų ministerijoje J. Eretas dirbo tol, kol buvo suformuoti ELTOS kadrai ir sutvirtėjo santykiai užsienyje. 1922 m. vasario 4 d. jis atsistatydino ir savo pareigas perdavė Matui Šalčiui (1890-09-20–1940-05-26) (Strikulienė 2005).

1922 m. J. Eretas priėmė Lietuvos pilietybę, įstojo į Krikščionių demokratų partiją, kaip labiausiai atitinkančią jo socialinę ir religinę pasaulėžiūrą, buvo išrinktas į II Seimą.

Visų priešininkų akyse jis tapo neprašytu įsiveržėliu. Jei anksčiau visų partijų nariai, tikėdamiesi J. Ereto prielankumo, jį palaikė, siekė įtraukti į savo gretas, tai vėliau jis visiems tapo priešu. Seime J. Eretas atstovavo kultūriniams reikalams: jaunuomenės globai, blaivybei, švietimui. Grynai politiniuose klausimuose buvo mažai aktyvus. Svarbių darbų nei partijoje, nei Seime neatliko. 1923 m. pavasarį, pradėjęs nuo 1 apygardos (Marijampolėje) II Seime, pajuto bejėgiškumą ir išėjo nelaukdamas kadencijos galo (1924 m.) – paliko „erškėčiuotąjį politikos veikėjo kelią“ (Eretas 1960: 107).

Visuomeninis ir kultūrinis darbas

Visuomeniniame ir kultūriniame darbe, kuris buvo itin aktyvus 1919–1928 m., galima išskirti tris J. Ereto veiklos kryptis: blaivybė, sportas ir jaunimo organizacijos.

Paragintas kan. Juozo Tumo-Vaižganto (1869-09-20–1933-04-29), J. Eretas prisidėjo prie Lietuvių katalikų blaivybės draugijos atgaivinimo (1921), tapo vienu populiariausių blaivybės idėjos propaguotojų Lietuvoje, atstovavo Lietuvai tarptautiniuose blaivybės renginiuose: 1921 m. – Lozanoje (XVI tarptautinis priešalkoholinis kongresas), 1922 m. gegužės 21–25 d. Berlyne (blaivybės draugijų kongresas) (M. D. 1922). Taip Lietuva buvo įtraukta į tarptautinį blaivystės draugijų judėjimą.

Prof. J. Eretas įkūrė blaivystės avangardą – vaikų „Angelo Sargo“ draugiją, kuri 1931 m. atsiskyrė nuo blaivininkų ir tapo savarankiška organizacija. Nemažai jis padėjo Studentų ateitininkų abstinentų korporacijai. Profesorius ne tik propagavo blaivystės idėjas, bet ir rodė sektiną pavyzdį.

1921 m. J. Eretas buvo pakviestas tapti Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos (LFLS) Centro valdybos nariu. Kartu su kitais nariais organizavo pirmąją sporto šventę. 1922 m. drauge su Karoliu Dineika (1898-03-15–1980-08-13) įkūrė Lietuvos gimnastikos ir sporto federaciją (LGSF). Susikūrusias sporto organizacijas ėmė vienyti Lietuvos sporto lyga (1923). J. Eretas – vienas iš jos organizatorių, buvo išrinktas Centro valdybos nariu. 1927 m. sausio 29 d. Lietuvos sporto lygos suvažiavime – išrinktas nariu į naują Centro komitetą (pirm. dr. Jurgelionis) (Autorius nenurodytas 1937). J. Eretas vadovavo ir pirmajai ateitininkų sporto olimpiadai, vykusiai Palangoje 1927 m. liepos 18 d. (S. J. 1927).

Kartu su Karoliu Dineika parašė „Lengvosios atletikos vadovėlį“ (1922), 1923 m. išspausdino leidinį „Muštukas ir kumščiasvydis“. Ilgą laiką J. Eretas buvo aktyvi figū-

ra sportiniame Lietuvos gyvenime. Kaip teigė istorikas Jonas Dainauskas (1904-01-21–2000-05-27), prof. J. Eretas lietuviams buvo savotiškas propeleris į sporto pasaulį.

Organizacinis profesoriaus talentas ryškiausiai atsiskleidė katalikiškos kaimo jaunimo organizacijos sąjungoje „Pavasaris“: „Šioje srityje darbas jam geriausiai sekėsi: čia jis parodė daug ne kasdien sutinkamų sugebėjimų ir užsimojimų“ (Šalkauskis 1934).

„Pavasarininkų“ sąjunga, veikusi dar iki J. Ereto, jam pirmininkaujant (1922–1928) ypač sustiprėjo, atrado naujų veiklos formų, susiformavo nauja valdymo struktūra. J. Eretas, pasinaudodamas Vakarų Europos kraštų jaunimo organizacijų veikla, sugebėjo pertvarkyti ir reformuoti „Pavasarininkų“ veiklą, suteikė jai organizuotą mastą. Centro valdybai tapo pavaldūs regionai, šiems – rajonai, pastariesiems – žemiausia grandis – vietinės kuopos.

J. Eretas, tikėdamas katalikiško Lietuvos jaunimo dvasiniu pajėgumu, tapo „pavasarininkų“ masinių renginių iniciatorius ir organizatorius: 1924 m. jo iniciatyva suorganizuotas kongresas Šiauliuose (apie 7000 „pavasarininkų“), 1927 m. – jubiliejinis „Pavasario“ sąjungos 15 metų sukakties kongresas Kaune (per 11 000 „pavasarininkų“), kuriame dalyvavo daug svečių iš užsienio. Šiauliuose organizuotas kongresas – pirmas toks renginys Lietuvoje. Šis kongresas su dainų bei sporto šventėmis ir jaunimo tautodailės paroda tapo pavyzdžiu kitų jaunimo organizacijų kongresams.

1928 m. gruodžio mėn. per metinę sąjungos konferenciją J. Eretas dėl susilpnėjusios sveikatos atsisakė pirmininko pareigų, tačiau pasiliko „Pavasario“ sąjungos garbės pirmininku. 1932 m., rengiant jubiliejinį Kongresą Kaune, jis buvo paskirtas būsimojo kongreso vadovu. Kadangi užbaigus organizacinius darbus, valdžia nebedavė leidimo, tad vietoj bendro kongreso organizuoti kongresai rajonuose. Už kalbą Marijampolėje vykusiame kongrese J. Eretui teko pasėdėti ir kalėjime (Girnius 1966).

1926 m., kaip Lietuvos katalikiškos jaunuomenės atstovas, J. Eretas dalyvavo Eucharistiniame kongrese Čikagoje. Kėdainiuose rengiant Kauno arkivyskupijos eucharistinį kongresą (1937) bei organizuojant pirmąjį Eucharistinį kongresą Lietuvoje (1938), organizaciniame komitete taip pat aktyviai dirbo J. Eretas (Grinius 1957).

Sunkiai siekęs mokslo, J. Eretas troško, kad Lietuva taptų kuo raštingesnė. Todėl jo iniciatyva „pavasarininkų“ veikloje buvo įkurtas „Pavasario“ liaudies universitetas (1925), vėliau pavadintas vyskupo Motiejaus Valančiaus vardu. Lietuvoje buvo steigiami šio liaudies universiteto skyriai.

Darbui su „pavasarininkais“ J. Eretui reikėjo talkininkų, kurių ieškojo tarp studentų. *„Juos jis traukdavo į darbą su kaimo jaunimu taip intensyviai, kaip joks kitas profesorius. Nors šie studentai dažniausiai būdavo visuomeninio darbo nedirbę arba mažai tedirbę, tačiau dr. Ereto „paimti į rankas“ bei jo instruktuojami, susiformuodavo, tapdavo ne tik jo talkininkais, bet kai kurie jų išaugdavo į vadovus*“ (Grinius 1957). Paskaitose jaunimui, nurodydamas vyresniųjų ydas, kurių reikia vengti, kalbėdavo apie jaunosios kartos uždavinius ir atsakomybę (Slapukas 1939–40).

J. Eretas aktyviai dalyvavo ir kitų organizacijų veikloje – paminėtinas literatūros mėgėjų būrelis „Šatrija“. Draugija buvo oficialiai įregistruota Lietuvos universiteto senate 1927 m. (Skrupskelienė 1985). Jos iniciatoriai ir steigėjai buvo prof. J. Eretas ir

prof. Vincas Mykolaitis-Putinas (1893-01-06–1967-06-07). Draugijos šūkis – „Menas – grožiui, grožis – gyvenimo tobulinimui". Pirmasis jos globėjas – V. Mykolaitis-Putinas, o nuo 1932 m. – Juozas Eretas.

J. Eretas ryškų pėdsaką paliko ir spaudoje – įkūrė ir leido laikraščius:

„Sargyba" (blaivybei skirtas laikraštis); „Angelas Sargas", vėliau perkrikštytas į „Žvaigždutę" (vaikų „Angelo sargo" organizacijos laikraštis); „Sportas" bei „Jėga ir grožis" (sportui skirti leidiniai). Šalia laikraščio „Pavasaris", skirto eiliniams „pavasarininkų" organizacijos nariams, J. Eretas įsteigė „Pavasarininkų vadą" (1923), skirtą jaunimo vadovams auklėti ir instruktuoti, kuris 1926 m. buvo pertvarkytas ir pavadintas „Jaunimo vadu" (Girnius 1966).

J. Eretas atvyko į Lietuvą atiduoti visų jėgų ir žinių šio krašto gerovei, tačiau ne visada buvo suprastas ir tinkamai įvertintas. Jam teko ir nukentėti: už kalbas Marijampolėje vykusiame kongrese jis, Pranas Dovydaitis (1886-12-02–1942-11-04) ir Juozas Leimonas (1900-08-23–1963-05-04) buvo nubausti trims mėnesiams kalėjimo. J. Eretas kalėjo Kauno, o vėliau Marijampolės kalėjimuose nuo 1932 m. liepos 14 iki rugsėjo 7 d.

Pedagoginė veikla ir mokslinis darbas

Trims aukštojo mokslo įstaigoms Lietuvoje buvo reikalinga įvairiapusė J. Ereto organizacinė pagalba, patarimai. Tai Aukštieji kursai, Lietuvos universitetas (1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo vardu) ir Lietuvos katalikų universitetas. J. Eretas ne tik talkino kuriant šias mokymo institucijas, bet ir profesoriavo (išskyrus Lietuvos katalikų universitetą, kurio atidarymas buvo atidėtas tautininkų valdžios) (Eretas 1972).

Lietuvos aukštosiose mokyklose J. Eretas dirbo nuo 1919 m. iki 1940 m. (su pertrauka 1931–1932 m., kai jis, kaip ir kiti aktyvūs veikėjai, buvo atleistas iš darbo pasinaudojus VDU Teologijos ir filosofijos fakulteto reforma).

Aukštuosiuose kursuose profesorius dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą, o dramos studijoje – visuotinę literatūrą ir teatro istoriją. Deja, darbas Informacijos departamente ir nuolatinės kelionės neleido atsidėti platesniam akademiniam darbui.

Lietuvos universitete J. Eretas buvo pakviestas ekstraordinariniu profesoriumi Teologijos ir filosofijos fakultete prie visuotinės literatūros katedros, kurį laiką šiai katedrai vadovavo. Profesorius dėstė vokiečių kalbos ir literatūros kursus, skaitė prancūzų literatūros istoriją, literatūros nagrinėjimo metodus, žurnalistiką. Jonas Grinius (1902-03-05–1980-11-10) rašė: *„Lietuvoje Juozas Eretas buvo aukštojo žurnalizmo mokytojas ir pavyzdys... Savo pastangas išauginti Lietuvai kvalifikuotų žurnalistų Juozas Eretas taip pat ne kartą jungė su darbu Lietuvos universitete. Jo skaitomas epizodinis žurnalistikos kursas ir jo vedamas žurnalistikos seminaras Teologijos-filosofijos fakultete filosofijos skyriuje turėjo kažin kokią paralelę su B. Sruogos seminaru. Tačiau B. Sruogos seminaras niekada neturėjo priešų, o J. Ereto seminaras susilaukė priekaištų iš valdančiųjų sluoksnių pusės*" (Grinius 1957).

Vykdant reformą Teologijos ir filosofijos fakultete, nukentėjo ir prof. Juozas Eretas. 1931 m. gruodžio 15 d. jis buvo atleistas iš universiteto. Rektoriaus Vinco Čepinskio

(1871-05-03–1940-08-22) iniciatyva po dešimties mėnesių – 1932 m. spalio 1 d. – galėjo sugrįžti, tačiau žemesnėms pareigoms – vyresniuoju asistentu (žemesnįjį personalą V. Čepinskis galėjo pasirinkti pats, nederindamas su vyriausybe). Tačiau mažos algos neužteko gausiai prof. J. Ereto šeimai, todėl LKMA iš savo lėšų skirdavo profesoriui mėnesinį priedą, kad šis idealistas turėtų bent kuklų pragyvenimą ir galėtų atlikti tą patį darbą, kurį buvo dirbęs prieš atleidimą (Grinius 1957).

Sunkią Teologijos ir filosofijos fakulteto padėtį yra pažymėjęs ir J. Eretas:

„Politika niekad nebuvo palanki Teologijos-filosofijos fakultetui, išskyrus tuos laikus, kai krikščionys demokratai koalicijoje ar vieni valdė demokratinių seimų laikais. Teologijos- filosofijos fakultetas, mat, buvo atsiradęs Steigiamajame seime kaip „politikos kompromisas". Kitų jis buvo kenčiamas, bet nuolat puolamas. Toje kovoje politika tebuvo įrankis, o gilesnis pagrindas glūdėjo pasaulėžiūroje. Kitos pasaulėžiūrinės grupės filosofijos skyriuje matė savo ideologinį priešą. Tai buvo, galima sakyti, reikšmingiausia pasaulėžiūros kova nepriklausomos Lietuvos laikais…

Filosofijos skyrius buvo puolamas nuo pat jo pradžios: puolamas kairiųjų grupių įvairiom progom spaudoje ir seime. Kai 1926 m. pavasarį kairieji sudarė seime daugumos koaliciją, puolimai paaštrėjo. Abiturientai buvo įspėjami nestoti į teologijos-filosofijos fakultetą, nes jį baigę galį ir negauti vietos mokyklose. Esą neišmintinga ir nepraktiška dėl ideologijos statyti į pavojų savo ateitį. Vis dėlto nepavyko nei išardyti profesūros (jai taip pat buvo primenama, kad gali darbo netekti), nei atbaidyti abiturientų. Buvome įsitikinę kovoją gerą kovą, ir dėl to nesvyruodami gynėme apgultą savo tvirtovę. Gynimo akcijos siela buvo P. Kuraitis ir S. Šalkauskis" (Eretas 1960).

Svarbi prof. J. Ereto pedagoginio darbo kryptis – skatinti ir mokyti studentus, rašančius darbus iš vokiečių literatūros, ieškoti ryšių su Lietuva.

Profesorius ne tik dėstė žurnalistiką, bet ir pats daug rašė: jo straipsnių randama visoje katalikiškos pakraipos spaudoje įvairiausia tematika. Jis tapo nuolatiniu „XX amžiaus" korespondentu, kas antrą savaitę pateikdavo vedamuosius apie įvykius Ispanijoje. Straipsnius pasirašinėjo „Hispanus" slapyvardžiu. Pažymėtina, kad 1930–1938 m. J. Eretas redagavo žurnalą „Athenaeum" (sekretorius dr. Antanas Salys, 1902-07-21–1972-07-31), kurį leido VDU Teologijos ir filosofijos fakulteto Filosofijos skyrius. Pradėtas leisti kaip kalbos, literatūros, istorijos ir geografijos žurnalas, greitai tapo tik kalbos, literatūros ir istorijos žurnalu. Devyniuose tomuose išspausdintos 52 mokslinės studijos, iš jų šešios – parašytos paties redaktoriaus.

Gyvendamas Lietuvoje, šalia gausios visuomeninės veiklos, akademinio darbo J. Eretas parašė svarbių knygų: „Beethoveno jaunystė" (1927), „Henrich Seuse" (1929), „Meister Eckehart" (1930), „Jonas Tauleris" (1930) (Naujokas 1930), „Jaunasis Goethe" (1932), „J. W. Goethe" (1933) ir kt. Tarp gausybės J. Ereto darbų paminėtina „Vokiečių literatūros istorija" (1931 m. T. 1) – tai pirmasis tokio pobūdžio leidinys Lietuvoje (J. A. 1932).

Paliekama Lietuva

1940 m. liepos 15 d. uždarius Teologijos ir filosofijos fakultetą, J. Eretas, kaip ir daugelis profesorių, buvo atleistas iš universiteto. Su šeima jis apsigyveno nedideliame žmonos Onos Jakaitytės (1889-01-12–1954-05-20) tėvų ūkelyje Pakorbudžių kaime, Sintautų valsčiuje, Šakių apskrityje.

Bolševikai pirmiausia atėmė iš jo automobilį. Be to, 3–4 kartus per savaitę net po 45 kilometrus siųsdavo J. Eretą pastočių – veždavo akmenis, cementą, rąstus kariniams įrenginiams (Brazaitis 1983).

J. Eretas apie šį laikotarpį kalbėjo:

„*Kai aš jau visai buvau jėgų netekęs, pas mane atėjo gundytojas: man tereikia tik pareikšti, kad gailiuos ligšiolinės veiklos, taip pat pareikšti ištikimybę – ir vėl tuoj senąją tarnybą gausiu. Bet toks negarbingas pareiškimas man nė į galvą neatėjo.*

– *Na, tai reiškia jums mirtį!*

– *Gal tai reiškia man kūnišką mirtį, – aš atsakiau tavoriščiams, – bet jei aš pasirašyčiau jūsų pareiškimą, tai būtų mano moralinė mirtis, ir taip yra daug blogiau. Ištikimybė ir garbė – toks visados buvo šveicarų šūkis tarp svetimų žmonių.*

Po šitokių enkavedistų gundymų atmetimo – kaip toliau sakė Eretas, – mums buvo nutrauktas paštas, malkos, atimtas radijas. Mes laukėme mirties Sibiro nakties tamsybėse“.

J. Eretas slapstėsi pas ūkininkus: „*Dažniausiai nakčia gulėdavau ėdžiose, bet ir tai buvo nežmoniškai šalta*“ (Brazaitis 1983).

Juozas Eretas Šveicarijoje (1941–1984)

Jausdamas okupantų grėsmę, J. Eretas su šeima (ją sukūrė 1925 m.) nutarė palikti Lietuvą. Onutė ir Juozas Eretai susilaukė 8 vaikų, tačiau į Šveicariją išsivežė tik penkis (trys jau buvo mirę): Juozą (g. 1926), Aldoną (1928–1976), Laisvutę (1932–1993), Birutę (g. 1934) ir Juliją (g. 1938). J. Eretas paliko Lietuvą, kurią taip mylėjo, kuri jam buvo tapusi antrąja tėvyne: „*Turėjom grįžti į Šveicariją sunkia širdimi. Motina, tėvas ir penki vaikai. Bet išnešėm širdy Lietuvą*“ (Eretas 1977: 200).

Sugrįžęs į gimtąjį Bazelį, nuo 1941 m. rudens iki 1962 m. – išėjimo į pensiją, dėstė valstybinėje gimnazijoje (Wehrli, Wirth 2005: 44). Iki 1956 m. tarnavo vyresniuoju leitenantu, ėjo instruktoriaus ir paskaitininko pareigas. Nuo 1955 m. buvo išrinktas Bazelio kantono švietimo tarybos nariu. Tessino kantono prašymu 1948–1953 m. sudarė Pabaltijyje ir senojoje Rusijoje dirbusių šveicarų (ypač gimusių Tessine) architektų sąrašą ir išleido apie juos septynias studijas, paskelbė tris leidinius iš pedagogikos srities, rašė ir kita tematika.

Garsiame šveicarų žurnale „Schweize Rundschau“ 1953 m. sausio mėn. numeryje J. Eretas apžvelgė per dešimtį įvairių tuo metu Šveicarijoje išleistų knygų, kalbančių

apie Rusiją, jos santykius su Vakarų pasauliu, komunistinę santvarką ir siekius. Ne visos knygos pasižymėjo objektyvizmu, kai kurios jų netgi sąmoningai klaidino skaitytojus savo netiksliomis ir neteisingomis žiniomis. Šiuos netikslumus ir klaidas kritikavo J. Eretas. *„Savo tokiu išsamiu straipsniu prof. Eretas nusipelno didelio dėmesio. Straipsnio mintys vokiškai kalbantiems europiečiams padės susiorientuoti ir atskirti pelus nuo kviečių*“ (J. B. 1953).

Nors ir aktyviai įsitraukė į gimtosios Šveicarijos gyvenimą, tačiau ir toliau reiškėsi Lietuvos, ypač LKMA veikloje (Vasiliauskienė 2004, 2005).

J. Eretas dalyvavo Šveicarijoje susikūrusios lietuvių bendruomenės veikloje. 1954 m. jam buvo patikėtos garbės teismo nario pareigos. Lietuvių bendruomenė tuo metu Šveicarijoje nebuvo didelė – 1955 m. duomenimis, paskelbtais žurnale „Aidai“, joje gyveno tik 50 lietuvių.

J. Eretas, rūpindamasis lietuvybės reikalais, parašė svarbių Lietuvos istorijai darbų: „Tremties trilogiją“ („Tremtis – prakeikimas ar uždavinys“, 1963 m.; „Tremties lietuvis idėjų sūkuryje“, 1965 m.; „Tremtis kaip istorijos reiškinys“, 1965 m.) bei „Mažosios tautos ir valstybės (Jų reikšmė Europai)“ (1966), studiją apie pamirštuosius baltus (1968), baltų tautas ir jų likimą (1970), apie lietuvių kalbą ir jos archajinį turtingumą (1971), „Išeivijos klausimu“ (1974) (Zolubas 2000). Leidiniuose keltos mintys rado atgarsį ir lietuviškoje spaudoje (Girnius 1971).

J. Eretas parašė tris stambias monografijas, skirtas S. Šalkauskiui (1960), K. Pakštui (1970) ir prel. Pranciškui Jurui (1980). Pastaroji pavadinta „Valančiaus šviesa už marių“. Monografijose atskleista ne tik ateitininkų veikla, bet ir to meto Lietuvos istorija, lietuvių veikla išeivijoje. J. Eretas nepailstamai kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, rašydamas straipsnius į įvairius Vakaruose leidžiamus žurnalus užsienio kalbomis. Būtina pridurti, kad šveicarų enciklopediniuose leidiniuose (1945–1948 m. ir 1953–1954 m.) J. Eretas redagavo „Baltijos tautų skyrių“.

Šveicaras Juozas Eretas taip pamilo Lietuvą, kad išmoko jos kalbą, priėmė pilietybę. Jam net nekilo mintis reikalauti, kad jo lietuviškame pase būtų įrašytos kokios nors lietuviškoje abėcėlėje nevartojamos raidės. Profesorius netgi antkapyje šalia savo šveicariškos pavardės įsirašė lietuvišką žmonos pavardę – Jakaitis. Visi J. Ereto vaikai pakrikštyti lietuviškais vardais. Jie pasakojo, kad Šveicarijoje, išvykę iš tėvų namų, laiškus jiems rašyti privalėjo lietuvių kalba.

Šveicarijoje profesorius J. Eretas lietuvių kalbos išmokė ir savo kaimynę psichologę Doris Oberviller, kuri J. Ereto dėka susidomėjo Lietuva, jos istorija ir ne kartą lankėsi kaip turistų grupės vadovė.

Visa profesoriaus Juozo Ereto veikla – meilės Lietuvai, pagarbos istorijai, kultūrai, kalbai išraiška. Tiek daug pasiaukojamai dirbęs šveicaras Juozas Eretas – puikus pavyzdys visai inteligentijai, o ypač nūdienos besiblaškančiam jaunimui. J. Ereto darbai nepraradę reikšmės ir šiandieną, kai atsiranda tyrinėtojų, siekiančių paniekinti tautos praeitį, jos kultūrą, istoriją, ir skelbia plačios globalizacijos proceso vyksmo būtinybę. Tad kiekvienas darbas, garsinant jo vardą, tampa savotiška J. Ereto veiklos tąsa. O apie jo vardo garsinimą Lietuvoje bus kalbama kitame straipsnyje.

Išvados

1. Šveicaras Juozas Eretas – Lietuvos patriotas.
2. Prof. Juozo Ereto meilė ir pagarba Lietuvai – kalbai, istorijai, kultūrai – pavyzdys nūdienos globalizacijoje.
3. 1919–1941 m. gyvendamas Lietuvoje, dirbo ten, kur tuo metu labiausiai reikėjo jo sumanumo ir energijos:
   d) įkūręs ELTĄ, stiprino politinę Lietuvos padėtį;
   e) universiteto pedagogas tiesė literatūrinius tiltus vokiečių literatūrai (paskaitos, straipsniai, knygos);
   f) Vakarų jaunimo organizuotumo pavyzdžius pritaikė visuomeninėje veikloje Lietuvoje („pavasarininkai“, sportininkai, blaivybės organizacijos (suaugusiųjų ir vaikų).
7. Sugrįžęs į Šveicariją, nesiliovė dirbti Lietuvai, kovoti dėl jos laisvės žodžiu ir raštu.
8. Pirmąsyk mokslinėje literatūroje publikuojami profesoriaus dukros Julijos Koller ir jo bičiulio dr. Vaclovo Dargužo atsiminimai – J. Ereto meilės ir rūpesčio Lietuva liudijimas.
9. 1972 m. Brukline išleista knyga – kolektyvinis veikalas „Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai“ – pirma svari lietuvių pagarbos J. Eretui išraiška.

Literatūra

Aleknavičius, B. 2001. Lemtis. Mikelio Ašmio 110-osioms gimimo metinėms, *XXI amžius* 91: 11, 20.

[Autorius nenurodytas]. 1920. Lietuvos Rytuose, *Vilniaus aidai* 8: 29; 18: 1.

[Autorius nenurodytas]. 1937. *Židinys* 5: 1, 77.

Bačkis, S. 1987. LKM Akademijos 60 metų sukakties minėjimas, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 12. Roma, 15–30.

Brazaitis, J. 1982. Akademija Tautos kryžkelėse. LKM Akademijos 50 metų sukakties minėjimas, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 9. Roma, 3–17.

Brazaitis, J. 1983. Juozas Eretas. Tarp dviejų tėvynių, iš *Brazaitis, J. Raštai.* T. 4. Chicago. 248.

Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai. 1972 (leidimo data nepažymėta). Spaudai paruošė J. Brazaitis. Brooklyn.

Eretas, J. 1972. Dvi generacijos mūsų krikščioniškos kultūros tarnyboje, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 7. Roma, 36–37.

Eretas, J. 1977. Kaip šveicaras patenka į lietuvių tarpą, *Ateitis* 7: 217–220.

Eretas, J. 1960. *Stasys Šalkauskis*. Brooklyn, 42, 43.

Girnius, J. 1973. Kolektyvinis veikalas apie Eretą, *Aidai* 5: 235–236.

Girnius, J. 1966. Mūsų savasis Eretas, *Aidai* 9: 393.

Girnius, J. 1971. Prof. J. Eretas 75 metų viršūnėj, *Aidai* 9: 415.

Grinius, J. 1957. Prof. dr. Juozas Eretas. 60 metų amžiaus sukakties proga, *Aidai* 1: 21–23.

Yla, S. 1964. Lietuvių katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 5. Roma, 3–28.

J. A. 1932. Vokiečių literatūros istorija I. Parašė dr. Juozas Eretas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, *Židinys* T. 15. 4: 393–395.

J. B. 1953. Prof. J. Eretas apie Rusiją liečiančias knygas, *Ateitis* 2: 45.

Krasauskas, R. 1965. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikimo ir darbų apžvalga (1954–1965), iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 1. Roma, 329–342.

M. D. 1922. Blaivusis jaunimo auklėjimas, *Lietuvos mokykla* 4–5: 298.

Naujokas, J. 1930. Dr. J. Eretas. Jonas Tauleris iš Štrassburgo. Jo gyvenimo aprašymas ir dešimts išverstų bei komentuotų jo pamokslų, *Židinys* 12: 492–495.

S. J. 1927. Reorganizacinė ateitininkų konferencija Palangoje liepos 15–20 d., *Židinys* 6: 7–8, 80.

Skrupskelienė, A. 1985. Studentų ateitininkų meno draugija „Šatrija", *Ateitis* 7: 169.

Slapukas, 1939–40. Mokykloj ir gyvenime, *Ateitis* 54: 310.

Strikulienė, G. 2005. Nuo Ereto iki šių dienų, *Mokslas ir gyvenimas* 3: 8–9.

Šalkauskis, S. 1934. 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje (Prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint), *Židinys.* T. 20. 7: 34–50; 8–9: 193–211.

Vaižgantas, 1921. Šveicarai pripažino mus de jure, *Lietuvos balsas* 8: 23–24, 51.

Vasiliauskienė, A. 2004. Dr. Vaclovas Dargužas prisimena prof. J. Eretą, *XXI amžius* 32: 6, 8.

Vasiliauskienė, A. 1999. Juozas Eretas (Joseph Ehret), iš *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1948–1998*. Sud. I. Ignatavičius. Vilnius, 562–563.

Vasiliauskienė, A. 2000. Juozas Eretas *(Joseph Ehret)* Lietuvoje 1919–1941, iš *Logos* 22: 137–155; 23: 137–155.

Vasiliauskienė, A. 1992. *Lietuvių katalikų mokslo akademija.* Vilnius. 136 p.

Vasiliauskienė, A. 1997. Prof. J. Eretas ir jo pažiūros į lietuvių kultūros istoriją: Nuo „Tėvynės sargo" iki „Naujosios Romuvos", iš *Lietuvos istorijos studijos* 4: 69–78.

Vasiliauskienė, A. 2005. Svetimšalis, tapęs savu (Vaclovo Dargužo atsiminimų knygos puslapiais), *Veterinarija* 1: 49–50.

Visuotinė lietuvių enciklopedija. 2004. T. 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 548–549.

Wehrli, M.; Wirth, F. 2005. *Von der KHS zum WW*. Basel: Kreis Druck AG, 44.

Zolubas, A. 2000. Didžiųjų silpnybė ir mažųjų galia, *XXI amžius* 35: 11.

Zolubas, A. 1990. Profesorius Juozas Eretas ir didysis jo nuotykis, *Katalikų pasaulis* Gruodžio 19: 45–48.

JUOZAS ERETAS (JOSEPH EHRET) AND HIS WORK FOR LITHUANIA

Aldona Vasiliauskienė

Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvių–ukrainiečių istorikų asociacija
E-mail: aldona.vasiliauskiene@rstc.vu.lt

Summary. Juozas Eretas (Joseph Ehret) (18 October 1896 – 13 March 1984) was an eminent scholar of Lithuania and Switzerland as well as a doctor of Philosophy. He arrived in Lithuania in autumn 1919 under an obligation to his dying Lithuanian friend Mykolas Ašmys who had asked him to do something for him in Lithuania. In 1920, he initiated the establishment of the ELTA (the Lithuanian Agency of Telegrams of Eretas). Once he received the Lithuanian citizenship, he accomplished valuable work aimed at the strengthening of the state of Lithuania.

J. Eretas voluntarily joined the Lithuanian military service (1920); This act encouraged Lithuanian intelligentsia to follow in his footsteps.

The contribution of professor Eretas to the foundation of the University of Lithuania (named after Vytautas Magnus in 1930) is remarkable. He was appointed to a professorship of the university and performed his professorial duties during 1922–1940 (with an interval from

1931–1932 when he was dismissed from the office). Eretas was one of the founders of the Lithuanian Catholic Academy of Science (LKMA). When the Catholic Academy was established in 1922, he became its active member. He presented papers at its conferences, edited the I-III volumes of the transactions of the LKMA Conferences. At the Second Conference of the LKMA (1936), he was elected academician and became honorary member while in emigration (1975). Eretas was a literary historian and an author of numerous important writings such as "Bethoven's youth" (1927), "Henrich Seuse" (1929), "Meister Eckehart" (1930), "Jonas Tauleris" (1930). He was the first to offer a comprehensive and thorough presentation of German literature in Lithuanian: "The history of German literature" (1931, Vol. I), "Young Goethe" (1933) and others. He was known as a brilliant publicist for his prolific publications in the press and his editorials to the "XX amžius" (The 20th Century) weekly on the outbreak of the war in Spain, signed by the penname "Hispanus". Eretas was a well-known founder and editor of newspapers (for temperance, sport and the Catholic rural youth). Back in Switzerland, he was elected honorary member of the Lithuanian writers' Union (USA).

The public activity of Eretas was just as outstanding. He headed the Catholic rural youth union "Pavasaris" (Spring) (1922–1928), in 1928, he was elected as its honorary president. He was one of the founders of the "Pavasaris" folk university (1925) and the patron of the literary association "Šatrija" for the students of the *ateitininkai* movement.

Much worthy work was done by him in the fields of temperance and sports. He was among the founders of the Gymnastics and Sports Federation of Lithuania (LGSF) (1922) and one of the organizers of the Sports League of Lithuania (1923).

Owing to the initiative of Eretas as well as his talent as an organizer, massive public events of *pavasarininkai* were held for the first time in Lithuania (Šiauliai, 1924; Kaunas, 1927). These events attracted thousands of young people.

Eretas was eager to serve Lithuania even after he was forced to emigrate. He was concerned about the fate of the Lithuanian emigrants and tackled their problems in his book "A trilogy of exile": ("Exile – a curse or a task" (1963), "A Lithuanian of exile in the vortex of ideas" (1965) and "Exile as a phenomenon of history" (1965) and also "Minor nations and states (Their importance to Europe)" (1966). Eretas tirelessly argued for Lithuania's freedom in his public lectures or articles published in the Western European magazines in foreign languages. Of great importance was his study about the forgotten Balts (1968), about the Baltic nations and their fate (1970) and about the Lithuanian language and its archaic wealth (1971). Eretas did a great service to the *ateitininkai* organization by writing monographs about Stasys Šalkauskis (1960) and Kazys Pakštas (1976). In 1980, he published a monograph "Valančius" light beyond the seas", dedicated to Prel. Pranciškus Juras.

Keywords: professor Juozas Eretas, Swiss, the founder of the ELTA (the Lithuanian agency of telegrams of Eretas), the first president of the ELTA, scientist, the leader of the *pavasarininkai*.

Aldona VASILIAUSKIENĖ. Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė. Tyrinėja lietuvių katalikiškąjį intelektinį sąjūdį ir svarbiausias jį vienijančias institucijas – Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklą (išskirtinis dėmesys skiriamas arkivyskupo M. Reinio asmenybei) ir šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istoriją.

Aldona VASILIAUSKIENĖ is a Doctor of Humanities (History). Her field of studies covers Catholic Intellectual Movement and the Lithuanian Catholic Academy of Science, which is the chief unifying institution (with an emphasis on Archbishop M. Reinys) and the history of the Order of St. Basil the Great.